

KULTŪRINIAI VEIKSNIAI KAIP NEPAPRASTŲJŲ SITUACIJŲ VALDYMO IŠŠŪKIS

Vilma Miglinė, Adomas Vincas Rakšnys

Mykolo Romerio universitetas

Įvadas

Vykstant klimato pokyčių sukeltoms gamtinėms katastrofoms, technologinėms nelaimėms, Europoje augant imigracijos mastams, esant politiniam nestabilumui, socialinei ir kultūrinei diferenciacijai, kylant naujoms terorizmo grėsmėms, šiuolaikinėms postmodernioms valstybėms, jų institucijoms, atsakingoms už nepaprastųjų situacijų valdymą, kyla nuolatinių iššūkių, į kuriuos būtina reaguoti ir jiems tinkamai pasiruošti. Nepaisant globalizacijos ir urbanizacijos, nepaprastųjų situacijų valdymo fazių (padarinių sušvelninimas, pasiruošimas, reagavimas, atsigavimas) įgyvendinimas neatsiejamas nuo sugebėjimo atsižvelgti į konkrečius kultūrinius, istorinius skirtumus, būdingus tam tikroms visuomenės grupėms, etninėms ar religinėms bendruomenėms. Priešingu atveju nepaprastųjų situacijų kontekste tam tikri visuomenės sluoksniai dėl įvairių kultūrinių ir socialinių aplinkybių gali nukentėti labiau nei likusioji populiacijos dalis. Kita vertus, tam tikri kultūriniai veiksniai gali prisidėti ir prie teigiamų pokyčių, pavyzdžiui, kovojant su nepaprastųjų situacijų padariniais (Coppola, 2006; Tate, 2013).

Šią problemą ypač išryškina dabartinis politiškai korektiškas diskursas, susijęs su pliuralizmu, multikultūralizmu, ypač paplitusiu Vakarų šalių visuomenėse, akcentuojamais kultūriniais skirtumais kaip savaime naudingais veiksniais. Neabejojama, kad unikalūs funkcionuojantys kultūriniai dariniai, tokie kaip nacionalinių kultūrų subsystemos, neišvengiamai yra veikiamos ir modifikuojamos nacionalinių kultūrų. Todėl papildomos kultūrinės intervencijos, didesnė šių subsystemų integracija ir jų pažinimas, specifinių priemonių paruošimas nėra prioritetiniai tikslai (Bauman, 2015). Tačiau Europos ir JAV patirtis, įvairių kultūrinių „getų“ formavimasis (pavyzdžiui, Belgijos Molenbeko rajonas) teikia prieštaringų įrodymų. Todėl būtina akcentuoti, kad unikaliais kultūriniais aspektais pasižyminčioms bendruomenėms papildomo dėmesio neskyrimas nepaprastųjų situacijų valdymo kontekste gali neigiamai paveikti ne tik visą nepaprastųjų situacijų valdymo sistemos efektyvumą, bet ir sukelti paveiktos bendruomenės psichikos sveikatos sutrikimų ir pareikalauti žmonių gyvybių.

Problemų ištyrimo lygis. Užsienio moksliniame diskurse šią temą analizavo nemažai autorių (Meltem, 2015; Tate, 2013; McEntire, 2011; Tsasis,

Nirupama, 2008; Coppola, 2006; Koenig, 2006; Vatsa, 2004; Weinreich ir Saunderson, 2003; Neria, 2008; Alcántara, 2013; ir kt.), tačiau Lietuvos autorių darbuose ši tema dar labai mažai nagrinėta.

Tyrimo tikslas – įvertinti kultūrinius veiksnius kaip nepaprastųjų situacijų valdymo iššūkį.

Uždaviniai: išanalizuoti kultūros sampratą nepaprastųjų situacijų kontekste; įvertinti skirtingose kultūrose kylančius nepaprastųjų situacijų valdymo iššūkius; atskleisti etninių ir kultūrinių veiksnių įtaką nukentėjusiųjų psichikos sveikatai.

Tyrimo metodai: mokslinės informacijos šaltinių analizė, sintezė ir apibendrinimas.

Kultūros samprata ir jos ypatumai nepaprastųjų situacijų valdymo kontekste

Pirmiausia būtina pabrėžti, kad *kultūros* sąvoka pasižymi plataus spektro turiniu. Dažniausiai ši sąvoka interpretuojama kaip tam tikra įsitikinimų, simbolių, vertybių, elgsenos modelių (papročių), tradicijų, kalbos ir kitų veiksnių visuma (Weinreich ir Saunderson, 2003). Kultūros tyrinėtojai, remdamiesi sistemine kultūros analize, suformavo tam tikrą hierarchiją, naudingą norint suprasti kultūrą kaip reiškinį. Ši hierarchija paremta tokiais lygmenimis: nacionalinė kultūra, kaip civilizacija, regioninė, bendruomeninė, etinė, religinė, lingvistinė ar atstovaujamos kartos bei profesinio ir kultūrinio lygmens kultūra (Alvesson, 2011; Hofstede ir kt., 2010).

Aptariant analizuojamą problemą ypač reikšmingas yra bendruomenės kultūros lygmuo. Teigiama, kad tam tikri kultūriniai elementai gali tapti iššūkiu, norint užtikrinti nepaprastųjų situacijų valdymą (Coppola, 2006). Pirmasis aspektas, į kurį norėtųsi atkreipti dėmesį, – įvairių bendruomenių religiniai įsitikinimai. Pavyzdžiui, Dievo tikėjimas, tikėjimas, kad Dievas aktyviai dalyvauja žmonių gyvenime, ypač destruktiviai pasireiškė po įvykusių žemės drebėjimų Turkijoje. Šiuos teiginius patvirtina 2015 metais O. Meltem su bendraautoriais atliktas empirinis tyrimas, atskleidęs, kad respondentai, gyvenantys teritorijose, kuriose nuolatos vyksta žemės drebėjimai, ir dėl to patiriantys didelių nuostolių, savo nepasirengimą ekstremaliems atvejams ir saugumo priemonių užtikrinimo stoką įvardija kaip Dievo valią. Šių bendruomenių nariai įsitikinę, jog žemės drebėjimai nuo

žmogaus valios nepriklauso, vadinasi, ir šio reiškinio pasekmių negalima kontroliuoti. Taigi visai nesvarbu, kokių priemonių nepaprastųjų situacijų valdymo institucijos ims, šių negatyvių pasekmių išvengti vis tiek nebus įmanoma (Meltem ir kt., 2015). Pastebėtina, kad šie fatalistiniai įsitikinimai nėra paplitę tik viename geografiniame lauke. Nepaprastųjų situacijų valdymo praktikoje panaši patirtis užfiksuota ir JAV siautusių uragano Katrina metu: tuomet afroamerikiečių bendruomenės, pasiklojusios Dievo valia ir dėl to ignoravusios valstybės institucijų išpėjimus, nukentėjo labiau nei kiti visuomenės nariai (McEntire, 2011). Verta paminėti ir itin aktualią problemą, susijusią su religiniais įsitikinimais ir pavojingų ligų plitimu (pavyzdžiui, ŽIV ir AIDS Afrikoje). Individų atsisakymas dėl religinių įsitikinimų naudoti kontracetines priemones tampa vis rimtesniu iššūkiu vietos bendruomenėms, o kartu ir nepaprastųjų situacijų valdymo institucijoms (Tsisis ir Nirupama, 2008). Kita su iracionaliais įsitikinimais susijusi kultūrinė problema yra kai kurių bendruomenių didesnis pasitikėjimas alternatyviąja medicina, o ne nepaprastųjų situacijų valdymo institucijų teikiamomis gydymo paslaugomis (Pylypa, 2011).

Vis dėlto mokslinėje literatūroje aptinkama argumentų, įrodančių, jog psichologiniu požiūriu religiniai įsitikinimai gali daryti ir teigiamą įtaką. Pavyzdžiui, uragano Katrina siautėjimo metu Dievo tikėjimas daugeliui žmonių padėjo išgyventi, prisitaikyti prie pakitusių sąlygų, suteikė emocinės stiprybės, pozityvaus tikėjimo ateitimi, todėl teigiamai paveikė ir nepaprastųjų situacijų valdymo institucijų veiklą (Adams ir kt., 2011). Akcentuotina ir tai, jog religiniai įsitikinimai yra vienas iš motyvų individams ar nevyriausybinėms organizacijoms savanoriškai įsitraukti į nepaprastųjų situacijų valdymo sistemą, ypač tik įvykus nelaimėi, siekiant pagelbėti žmonėms ir sumažinti negatyvius nelaimių padarinius (Koenig, 2006). Atlikti moksliniai tyrimai atskleidžia didžiulius skirtumus apie tai, kaip įvairių kultūrų žmonės reaguoja į mirtį, kokie yra jų gedėjimo būdai. Kai kurios kultūros turi specifinių apeiginių ritualų, kurie privalo būti atliekami žmogui mirus. Šie ritualai padeda žmonėms lengviau išgyventi netekimo skausmą. Kitos kultūros atstovų nesupratimas ir neįėjimas gali neigiamai veikti išgyvenusiųjų nepaprastąsias situacijas psichikos sveikatą. Taigi jautrus požiūris į kultūrinius poreikius (pavyzdžiui, atliekant mirties ritualus, suteikiant privatumą) yra esminis dalykas teikiant pagalbą nepaprastųjų situacijų metu (Velasquez ir kt., 1987).

Siekiant pagrįsti kultūrinių įsitikinimų dualistinę prigimtį ir atskleidžiant jų galimą funkcionavimą kaip privalumą ir kaip barjerą nepaprastųjų situacijų metu, būtina atkreipti dėmesį, jog kai kurios kultūros

netoleruoja psichologinių traumų pasireiškimo arba jas stipriai slopina. Vienos visuomenės yra emocingesnės, kitos gali beveik nereaguoti į įvykusią situaciją. Būna ir tokių socialinių grupių, kurios atsisako priimti pagalbą iš šalies. Tai gali iliustruoti pavyzdžiai po įvykusių žemės drebėjimų Čilėje ir Haiityje, kai buvo priešinamasi pagalbos teikimui. Šalies infrastruktūra ir ekonomikos stabilumas padėjo Čilės gyventojams susidoroti su katastrofa beveik tik savo jėgomis, o situacija skurdo nualintame Haiityje pareikalavo tarptautinių lėšų ir viso pasaulio pagalbos (Leininger ir kt., 2006).

Be minėtų nuostatų, labai reikšmingas ir keliantis iššūkių yra ir kitas kultūrinis aspektas – lingvistinis veiksnys. Jis gali būti itin reikšmingas, kai reikalas būna susijęs su prevencinėmis priemonėmis rengiantis ekstremalioms situacijoms (pavyzdžiui, dėl perduodamos informacijos nesupratimo, jeigu ji pateikiama tik valstybine kalba) (Donner ir kt., 2007). Šis aspektas aktualus ne vien uždaroms ir menkai integruotoms kultūrinėms bendruomenėms, bet ir turistams, kaip specifinei grupei, bei imigrantams, dažniausiai gerai nemokantiems valstybinės kalbos. Problema tampa itin aktuali vertinant dabartinę migrantų krizę Europoje. Būtina pabrėžti ir tai, kad tam tikrose situacijose kultūriniai įsitikinimai gali būti susiję su lyties diskriminacija. Moterys kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Bangladeše, vykstant ekstremalioms situacijoms yra labiau kultūriškai pažeidžiamos nei vyrai, nes yra menkiau išsilavinusios, gauna mažesnes pajamas, joms dažniausiai net yra ribojama galimybė rodytis viešose vietose. Dėl to mažėja moterų galimybė pasiruošimo ekstremalioms situacijoms metu išgirsti radijo pranešimus, suvokti teikiamą informaciją apie gresiančią nepaprastą situaciją, išgirsti nurodymus, kaip tinkamai į tai reaguoti (Mallick ir kt., 2011). Kultūrinės normos gali pakenkti ir kitų nepaprastųjų situacijų valdymo fazių metu – atsigavimo bei pasiruošimo. Paminėtinas atvejis Indijoje po įvykusio žemės drebėjimo, kai, įgyvendinant nepaprastųjų situacijų valdymo fazes ir atliekant reikiamos pagalbos priemonių distribuciją, išryškėjo žemesniųjų kastų žmonių diskriminacija: žemesniosioms kastoms priklausantys individai reikiamos pagalbos nesulaukė arba jiems nebuvo sudaryta lygių galimybių ją gauti (Vatsa, 2004).

Apibendrinant galima teigti, jog kultūriniai veiksniai gali paveikti daugelio nepaprastųjų situacijų valdymo fazių įgyvendinimo efektyvumą. Religiniai įsitikinimai, papročiai, kalbos niuansai, lyčių statusas ir padėtis bendruomenėse – tai tik keli aspektai, pagrindžiantys kultūrinių veiksnių įtaką nepaprastųjų situacijų valdymo veiksmingumui.

Etninių ir kultūrinių veiksnių įtaka psichikos sveikatai

Pirmojoje straipsnio dalyje, nagrinėdami tarpkultūrinę nepaprastųjų situacijų valdymo praktiką, siekėme atskleisti, kokių iššūkių dėl kultūrinių veiksnių įtakos gali kilti nepaprastųjų situacijų valdymo grandyje. Vis dėlto būtina atkreipti dėmesį, jog nepaprastosios situacijos gali išbalansuoti ir pačias bendruomenes. Kultūra gali būti suvokiama kaip elgesys, išvystytas ir paveiktas socialinių, religinių ir intelektualinių reiškinų. Pokyčiai bendruomenės socialinėje struktūroje gali paveikti socialinius įsitikinimus, sutrikdyti nusistovėjusias ritualines apeigas, ceremonijas ir kt. Nepaisant vienodo etinio ir religinio pagrindo, tam tikrų regioninių vietovių bendruomenių kultūra gali būti skirtinga. Nepriklausomai nuo to, kokios priežastys sukėlė nepaprastąsias situacijas, ekstremalus įvykiai stipriai sutrikdo žmonių, grupių ir bendruomenių gyvenimą, jų socialinę struktūrą ir gali atsiliesti paveikto regiono tolesniam kultūriniam vystymuisi (Giger ir Davidhizar, 2002). Nepaprastosios situacijos gali priversti žmones evakuotis iš nelaimės nusiaubto krašto, todėl masinė emigracija į kitas vietas nėra retas reiškinys. Laikinas ar nuolatinis vietos pakeitimas yra įprasta su katastrofa susidūrusių žmonių išgyvenimo strategija. Vis dėlto persikėlimas į kitas miesto ar rajono vietas gali sutrikdyti bendruomenės kultūrą ir nusistovėjusį gyvenimo būdą. Nepaprastosios situacijos gali sulėtinti kultūrinį vystymąsi, susiklosčius tokioms situacijoms galima netekti kalbos, tradicinio maisto, tautinių drabužių, socialinės padėties (Hugo, 1996). Pavyzdžiui, po 2004 metais kilusio cunamio Indijos vandenyne suniokotų vietovių gyventojai galėjo persikelti kitur, tačiau daugelis atsisakė tai daryti (Nidhiprabha, 2007).

Nepaprastųjų situacijų metu patirtas stresas ir sužeidimai paprastai būna panašūs, nors tam tikra įvairovė egzistuoja priklausomai nuo įvykio stiprumo ir pagalbos suteikimo greičio. Psichologinė reakcija į nelaimę, netektis, įtampą priklauso nuo kultūrinių veiksnių. Apskritai potrauminio streso sutrikimas (PTSS), depresija ir nerimas yra dažniausios reakcijos į stiprius sukrėtimus ir nelaimes, tačiau psichologinio streso pasireiškimas gali varijuoti tarp skirtingų kultūrų (Neria ir kt., 2008). Potrauminio streso sutrikimas (PTSS) – tai psichikos sveikatos sutrikimas, kuriam būdingos užsitęsios psichologinės reakcijos į patirtą stresą. C. Alcántara ir bendraautorai 2013 metais atliktoje metaanalizėje išnagrinėjo 28 tyrimus, analizuojančius rasinių veiksnių įtaką PTSS išsivystyti (Alcántara ir kt., 2013). Tyrimų rezultatai atskleidė, kad 75 proc. lotynų amerikiečių nustatyti kaip reikšmingas PTSS rizikos veiksnys. Tai aiškintina įvairiais sociokultūriniais veiksniais. Pirmiausia būtina paminėti, kad lotynų amerikiečiams būdingas ryškesnis

ūminės fazės atsakas į traumuojantį įvykį (TĮ). Be to, nustatyta daugiau peritrauminės disociacijos ir panikos pasireiškimo atvejų. Prisisitaikymą trikdo ir tokios šiai rasei būdingos savybės kaip savęs kaltinimas ir fatalizmas. Fatalizmas yra kultūrinė vertybė, skatinanti rinktis pasyvesnio prisitaikymo prie TĮ strategijų kelią ir didinanti šios rasės asmenų pažeidžiamumą (Lara ir kt., 2005).

Klinikiniai PTSS simptomai taip pat šiek tiek skiriasi nuo kitų rasų: lotynų amerikiečiams daugiau pasireiškia kartotinio TĮ ir panašių į patirtą TĮ situacijų vengimo simptomai (Cintrón ir kt., 2005; Lewis-Fernandez ir kt., 2010). Didesnis tokių ūminių reakcijų į stresą dažnis yra susijęs su tuo, kad lotynų amerikiečiai kultūriškai yra imlūs šiems simptomams (Ruef, 2000). Nustatyta, kad lotynų amerikiečiams po tokios pačios apimties TĮ ženkliai dažniau išsivysto PTSS nei kitų rasų atstovams (Bowler ir kt., 2010). Be to, lotynų amerikiečiams PTSS simptomai po TĮ išlieka ilgiau (Galea ir kt., 2008). Tokia lotynų amerikiečių rasės predispozicija aiškintina ir socialiniais veiksniais (DiGrande ir kt., 2008). Šios rasės atstovai dažnai užima žemesnę socialinę ir ekonominę padėtį ar būna kitaip deprivuoti – neturi sveikatos draudimo, yra patyrę rasizmo apraiškų (Braveman ir Gruskin, 2003), neretai būna menkesnio išsilavinimo (Balsam ir kt., 2010), gauna mažesnes pajamas ar neturi darbo, yra patyrę priekabiavimą vaikystėje ar intymaus partnerio smurtą (Rodriguez ir kt., 2008).

Daugybė etinių dalykų, su kuriais susiduriama teikiant pagalbą nelaimių metu, gali stebinti, nes dėl kultūrinių skirtumų gali būti sunku suprasti, kas yra gerai, o kas blogai. Etninis požiūris apima nustatytus standartus, ką žmonės turėtų daryti vadovaudamiesi savo teisėmis, pareigomis, nauda visuomenei, dorumo ir specifinėmis vertybėmis (Velasquez ir kt., 1987). Teikiančius pirmąją pagalbą asmenis gali gluminti tai, kad veiksmai, traktuojami kaip etiška teisingi vienoje vietovėje, gali būti laikomi neleistinai kitoje. Etniniai klausimai taip pat gali būti skirtingai interpretuojami nukentėjusiojo požiūriu, ypač lyginant tą požiūrį su pagalbą teikiančio asmens ar stebėtojo požiūriu. Dažniausiai skirtingas požiūris pasireiškia vertinant nukentėjusiojo požiūrį į materialinių išteklių paskirstymą ir privačios nuosavybės apsaugą.

Taigi, teikiant pagalbą nukentėjusiems nuo katastrofų žmonėms, svarbu išmanyti kultūrinį kontekstą, siekiant, kad nelaimės paveikti žmonės nebūtų dar labiau traumuojami ir būtų išvengta žmogaus teisių pažeidimų bei apsaugotas žmogaus orumas. Etiškas elgesys su nukentėjusiais reikalauja išmanyti etninių grupių kultūrą, religinius įsitikinimus, žmonių teises. Kai kuriose šalyse (pavyzdžiui, Rusijoje) reikia laikytis protokolo, išsaugant pagarbą tarnybų hierarchijai. Azijoje ir Afrikoje reikia užmegzti kontaktą su religinės bendruomenės lyderiais (Alexander,

2005). Tvirtas etinių principų išmanymas yra pirmasis žingsnis priimant gerai apgalvotus sprendimus ištikus nelaimėi. Įvykus katastrofai, svarbu suprasti, kad kiekviena nelaimė sukuria unikalias aplinkybes, taigi reikia kiekvienai konkrečiai situacijai tinkamos pagalbos. Psichikos sveikatos ir psichosocialinių intervencijų traumą patyrusioms populiacijoms klinikinėje ir bendruomeninėje aplinkoje mokymų gaires sukūrusi Europos trauminio streso tyrimų draugija yra geras pavyzdys, kaip reikia iš anksto numatyti kultūriškai jautrią, pagarbią ir tinkamą pagalbą visiems, kam jos reikia, ir užkirsti kelią etikos principų pažeidimams (Weine ir kt., 1995).

Išvados

1. Kultūrą, kaip įvairių elgsenos modelių ir įsitikinimų sistemą, galima diferencijuoti išskiriant įvairius lygmenis, susijusius su jos elementų pasireiškimo aspektais. Turint omenyje nepaprastųjų situacijų valdymą, itin reikšmingas tampa bendruomeninis kultūros lygmuo.
2. Kultūriniai veiksniai, susiję su nepaprastųjų situacijų valdymu, gali būti vertinami dvejopai: viena vertus, kaip tam tikras barjeras, kita vertus, kaip sistemą veiksmingantis veiksnys.
3. Išnagrinėjus nepaprastųjų situacijų valdymo patirtį skirtinguose geografiniuose laukuose galima teigti, kad didžiausiais iššūkiais, susijusiais su nepaprastųjų situacijų valdymu, tampa tokie kultūriniai aspektai kaip religiniai įsitikinimai, kalba, individų požiūris į lyčių ir socialinių klasių vaidmenį.
4. Psichikos sveikatos sutrikimai skirtingose kultūrose pasireiškia nevienodai, todėl, teikiant pagalbą nukentėjusiems nuo katastrofų žmonėms, svarbu išmanyti kultūrinį kontekstą.

Literatūra

1. Adams T., Anderson L., Turner M., Armstrong J., 2011, Coping through a Disaster: Lessons from Hurricane Katrina. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*. Vol. 8. No. 1. P. 19.
2. Alcántara C., Casement M. D., Lewis-Fernández R., 2013, Conditional Risk for PTSD among Latinos: A Systematic Review of Racial/Ethnic Differences and Sociocultural Explanations. *Clinical Psychology Review*. Vol. 33. P. 107–119.
3. Alexander D. A., 2005, Early Mental Health Intervention after Disasters. *Advances in Psychiatric Treatment*. Vol. 11. P. 12–18.
4. Alvesson M. de Gruyter, 2011, *Studies in Organization: Corporate Culture and Organizational Symbolism: An Overview*. Meuchen, DEU: Walter de Gruyter.
5. Balsam K. F., Lehavot K., Beadnell B., ir kt., 2010, Childhood Abuse and Mental Health Indicators among Ethnically Diverse Lesbian, Gay, and Bisexual Adults.

6. Bauman Z., 2015, *Kultūra takiojoje modernybėje*. Vilnius: Apostrofa.
7. Bowler R. M., Han H., Gocheva V., ir kt., 2010, Gender Differences in Probable Posttraumatic Stress Disorder Among Police Responders to the 2001 World Trade Center Terrorist Attack. *American Journal of Industrial Medicine*. Vol. 53. No. 12. P. 1186–1196.
8. Braveman P., Gruskin S., 2003, Defining Equity in Health. *Journal of Epidemiology & Community Health*. Vol. 57. No. 4. P. 254–258.
9. Cintrón J. A., Carter M. M., Sbrocco T., 2005, Ataques De Nervios In Relation to Anxiety Sensitivity among Island Puerto Ricans. *Culture, Medicine and Psychiatry*. Vol. 29. No. 4. P. 415–431.
10. Coppola D. P., 2006, *Introduction to International Disaster Management*. Burlington, MA, USA: Butterworth-Heinemann.
11. DiGrande L., Perrin M. A., Thorpe L. E., ir kt., 2008, Posttraumatic Stress Symptoms, PTSD, and Risk Factors among Lower Manhattan Residents 2–3 Years after the September 11, 2001 Terrorist Attacks. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 21. P. 264–273.
12. Donner W., Havidan R., Walter D., 2007, Public Warning Response Following Tornadoes in New Orleans, LA, and Springfield, MO: A Sociological Analysis. *87th Annual Meeting of the American Meteorological Society*. San Antonio.
13. Galea S., Ahern J., Tracy M., ir kt., 2008, Longitudinal Determinants of Posttraumatic Stress in a Population-Based Cohort Study. *Epidemiology*. Vol. 19. No. 1. P. 47–54.
14. Giger J. N., Davidhizar R., 2002, The Giger and Davidhizar Transcultural Assessment Model. *Journal of Transcultural Nursing*. Vol. 13. No. 3. P. 185–188.
15. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M., 2010, *Organizations software of the mind Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. New York: McGraw-Hill.
16. Hugo G., 1996, Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review*. P. 105–131.
17. Koenig H. G., 2006, *In the Wake of Disaster: Religious Responses to Terrorism and Catastrophe*. Radnor, PA, USA: Templeton Press.
18. Lara M., Gamboa C., Kahramanian M. I., ir kt., 2005, Acculturation and Latino Health in the United States: a Review of the Literature and its Sociopolitical Context. *Annual Review of Public Health*. Vol. 26. P. 367–397.
19. Leininger M., 2002, Culture Care Theory: A Major Contribution to Advance Transcultural Nursing Knowledge and Practices. *Journal of Transcultural Nursing*. Vol. 13. No. 3. P. 189–192.
20. Lewis-Fernández R., Gorritz M., Raggio G. A., ir kt., 2010, Association of Trauma-Related Disorders and Dissociation with Four Idioms of Distress among Latino Psychiatric Outpatients. *Culture, Medicine, and Psychiatry*. Vol. 34. No. 2. P. 219–243.
21. Mallick B., Khan R., Rahaman J. V., 2011, Social vulnerability analysis for sustainable disaster mitigation planning in coastal Bangladesh. *Disaster Prevention*

- and Management: *An International Journal*. Vol. 20. No. 3. P. 220–237.
22. McEntire D., 2011, Understanding and reducing vulnerability: from the approach of liabilities and capabilities. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*. Vol. 20. No. 3. P. 294–313.
 23. Meltem O., Aynil Y., Elif O., Nazan A., Tarik T., 2015, Earthquake experience and preparedness in Turkey. *Disaster Prevention and Management*. Vol. 2. No. 1. P. 21–37.
 24. Neria Y., Olfson M., Gameroff M. J., ir kt., 2008, The Mental Health Consequences of Disaster-Related Loss: Findings from Primary Care One Year after the 9/11 Terrorist Attacks. *Psychiatry*. Vol. 71. No. 4. P. 339.
 25. Nidhiprabha B., 2007, Adjustment and Recovery in Thailand. Two Years after the Tsunami. *Asia Development Bank Institute*. No. 72. ADB Institute Discussion Paper.
 26. Pylypa J., 2011, Society Fears of Illness Progression and the Production of Risk: Two Ethnographic Case Studies in Northeast Thailand. *Anthropologica*. Vol. 53. No. 1. P. 129–143.
 27. Rodriguez M. A., Heilemann M. S. V., Fielder E., ir kt., 2008, Intimate Partner Violence, Depression, and PTSD among Pregnant Latina Women. *Annals of Family Medicine*. Vol. 6. No. 1. P. 44–52.
 28. Ruef A. M., Litz B. T., Schlenger W. E., 2000, Hispanic Ethnicity and Risk for Combat-Related Posttraumatic Stress Disorder. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. Vol. 6. No. 3. P. 235–251.
 29. Tate E., 2013, Uncertainty Analysis for a Social Vulnerability Index. *Annals of the Association of American Geographers*. Vol. 103. No. 3. P. 526–543.
 30. Tzasis P., Nirupama N., 2008, Vulnerability and risk perception in the management of HIV/AIDS: Public priorities in a global pandemic. *Risk Management and Healthcare Policy*. Vol. 1. P. 7–14.
 31. Vatsa K. S., 2004, Risk, vulnerability, and asset-based approach to disaster risk management. *International Journal of Sociology and Social Policy*. Vol. 24. No. 10/11. P. 1–48.
 32. Velasquez M., Andre C., Shanks T., ir kt., 1987, What is Ethics. *Issues in Ethics*. Vol. 1. No. 1. P. 1–2.
 33. Weine S. M., Becker D. F., McGlashan T. H., ir kt., 1995, Psychiatric Consequences of “Ethnic Cleansing:” Clinical Assessments and Trauma Testimonies of Newly Resettled Bosnian Refugees. *American Journal of Psychiatry*. Vol. 152. P. 536–542.
 34. Weinreich P., Saunderson W. (Eds.), 2003, *Analysing Identity: Cross-Cultural, Societal and Clinical Contexts*. New York: Routledge.

Summary

CULTURAL FACTORS AS A CHALLENGE IN EMERGENCY MANAGEMENT

V. Miglinė, A. V. Rakšnyš

The study deals with cultural problems related to emergency issues. Its aim is to analyse cultural factors that have influence upon emergency management. Objectives: to discuss the concept of culture in the context of emergency management, to evaluate challenges that different cultures face in emergency management, to emphasize the ethnic and cultural factors that have influence upon the mental health of victims. Research methods: literature analysis, data synthesis and generalization. Having analyzed emergency management practices in various countries it was found that the influence of cultural factors may be positive and negative. The main cultural factors are: religious beliefs, a language barrier, attitudes towards gender and social class. A person's ability to adapt, reconcile himself to losses, voluntare are positive factors. It is important to note that emergency situations may rebalance the affected communities, put the social system at risk, lead to mental health problems. It was found that the above mentioned factors manifest themselves differently in different cultures therefore it is necessary to know the cultural context while providing victims of emergencies with support.

Keywords: emergency management, cultural factors, post-traumatic stress disorder, mental health, communities.

Santrauka

KULTŪRINIAI VEIKSNIAI KAIP NEPAPRASTŲJŲ SITUACIJŲ VALDYMO IŠŠŪKIS

V. Miglinė, A. V. Rakšnys

Straipsnyje analizuojamos su nepaprastųjų situacijų valdymu susijusios kultūrinės problemos. Straipsnio tikslas – įvertinti kultūrinius veiksnius kaip nepaprastųjų situacijų valdymo iššūkį. Keliami šie uždaviniai: aptarti kultūros sampratą nepaprastųjų situacijų kontekste; įvertinti nepaprastųjų situacijų valdymo iššūkius skirtingose kultūrose; pabrėžti etninių ir kultūrinių veiksnių įtaką nukentėjusiųjų psichikos sveikatai. Atlikdami tyrimą, autoriai naudojo literatūros analizės, sintezės ir apibendrinimo metodus. Įvertinus tarpkultūrinę nepaprastųjų situacijų valdymo patirtį teigiama, kad kultūriniai veiksniai gali būti vertinami ir negatyviai, ir pozityviai. Didžiausiais iššūkiais nepaprastųjų situacijų valdymo procese tampa tokie kultūriniai aspektai kaip religiniai įsitikinimai, kalba ir individų požiūris į lyties ir socialinės klasės vaidmenis. Prie pozityvių kultūrinių veiksnių galima priskirti individų gebėjimą greičiau adaptuotis, susitaikyti su netektimis, savanoriškai įsitraukti į nepaprastųjų situacijų valdymo sistemą. Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nepaprastosios situacijos gali išbalansuoti ekstremalius išgyvenimus patyrusias bendruomenes, sutrikdyti jų socialinę struktūrą, nulemti psichikos sveikatos sutrikimų atsiradimą. Pažymima, kad skirtingose kultūrose minėti sutrikimai pasireiškia nevienodai, todėl, teikiant pagalbą nukentėjusiems nuo katastrofų žmonėms, būtina išmanyti kultūrinį kontekstą.

Prasminiai žodžiai: nepaprastosios situacijos, kultūriniai veiksniai, potrauminio streso sutrikimas, psichikos sveikata, bendruomenės.

Įteikta 2016-01-25
Priimta 2016-06-06